

WAYANG KULIT IN BALI

H.I.R. HINZLER

2009

WAT IS WAYANG?

- Spel met platte poppen van leer
- Armpjes hebben scharnieren bij schouder en elleboog
- Pop en armpjes bewogen via stokjes van hout of hoorn
- Speler beweegt poppen en praat en zingt
- Begeleiding door orkest van metallofonen, die gendèr wayang heten
- Spel wordt gespeeld bij Hindoe rituelen bij mensen thuis of in tempel

WAT BETEKENT WAYANG?

- Wayang kan veel betekenissen hebben; de oudst bekende is die voor ‘pop’ in het poppenspel, verder een week uit een speciale kalender en een figuur met een krom lichaam.
- Later werd het ook uitgesproken als bayang, wat schaduw betekent.
- Een ander woord dat voor het spel werd gebruikt is ringgit, dat betekent ‘met een ribbeltjesrand’, want de figuren hadden een gekartelde omtrek.

HOE OUD IS WAYANG?

- Wayang werd in Java misschien voor het eerst vertoond. Oudste bron is inscriptie uit 840 AD uit Midden Java.
- Een koning stond een stuk land af aan een heiligdom. Dat werd bekrachtigd met een ritueel en met entertainment waaronder een wayangvoorstelling. De ceremonie was overdag, de voorstelling misschien ook
- Wayang werd ook op Bali vertoond, in ieder geval vanaf 940 AD.

HOE ZAG ZO'N POP ERUIT?

- In een 11e eeuwse tekst uit Java wordt geschreven dat de poppen van leer zijn.
- Er zijn geen poppen bewaard gebleven uit die tijd.
- Op tempelreliëfs uit Oost Java worden verhalen getoond met figuren die eruit zien als de huidige poppen op Bali. De oudste reliëfs zijn uit 1268 AD. Bijna alle tempels op Oost Java uit de 13e-15e eeuw hebben wayangfiguren.
- Misschien zagen de poppen er ook zo uit.

Hanoman, aap, Java, Panataran, 14e AD (l) en Zuid Bali (r)

VERANDERING IN VORM

POP OP JAVA NA 1600

- Toen de Islam op Java de belangrijkste religie werd, werden de Hindoe vorsten vervangen door Sultans.
- Sultans bleven wayang en Hindoe verhalen gebruiken.
- Zij veranderden vorm van poppen: langere nekken, gestyleerdere gezichten, langere armen en benen.

Bhima op Java en Bali

Midden Java, 70 cm

Zuid Bali, 50 cm

Noord Bali, 50 cm

HOE WORDT WAYANG GESPEELD OP BALI?

- Het spel kan in de avond gespeeld worden, dan wordt met hulp van een lamp de schaduw van de pop geprojecteerd op een scherm. Dat gebeurt op Java en Bali.
- In Bali kan het ook overdag gespeeld worden, zonder scherm.

AVOND WAYANG, SCHERM, LAMP WAARIN OLIE EN KATOENEN PIT

DAG WAYANG, 2 STOKKEN, TOUW, 2 TAKKEN FICUS

Wayang lemah, P.Intaran, Pejeng

WANNEER GESPEELD?

- Bij een religieuze ceremonie
- 5 categorieën ceremonies op Bali: 1) voor mensen, 2) voor doden en zielen, 3) voor goden, 4) voor demonen, 5) voor mensen die ingewijd worden als priester, 6) na gelofte of eis van voorouder bij 1) of 2), 7) op festivals en voor toeristen; wordt niet als ‘echt’ beschouwd

TOT WELKE STAND BEHOORT IEMAND?

- Nog steeds belangrijk: hoeveelheid ceremonies, uitgebreidheid is ervan afhankelijk
- Standen van hoog naar laag: brahmanen, satria dalem, satria, wesya, jaba waaronder: gevallen brahmanen, satria en wesya, sengguhu, pasek, pande, voormalige slaven, die Hindoe zijn
- Satria dalem, satria en wesya wonen in wat zij noemen een paleis of paleisje
- Buitenlanders (Chinezen, Islamieten, Europeanen), maar die doen niet mee omdat ze geen Hindoe zijn

CEREMONIES VOOR MENSEN

- Bij geboorte; afvallen navelstreng; 3-maandsdag ceremonie; 6 maandsdag ceremonie (= 1e verjaardag volgens Hindoe kalender); volgende verjaardagen, bijv. na ziekte of iets bijzonders; 1e menstruatie bij meisjes; tandenvijlen; huwelijk

3 maandsdag baby, eerste aanraken van de grond

tandenvijlen

huwelijk

CEREMONIES VOOR DODEN

- Crematie
- Zielenzorg ceremonie 12 dagen na dood
- Zielenzorg ceremonie 42 dagen na dood
- Zielenzorg ceremonie langere periode na dood
- Zielenzorg ceremonies afhankelijk van stand waartoe iemand behoort

crematie

Opgebaard lijk in paleis satria

Dode wordt in sarcofaag met stiervorm gecremeerd

CEREMONIES VOOR GODEN

DEWAYADNYA (DEWA = GOD, HEER)

- 1x per 210 dagen (volgens de Balinese Wuku kalender) is de jaardag van een tempel
- Dorpstempels (stichter dorp), Familietempels, tempels voor Durga bij crematieplaats (Pura Dalem), staatstempels, zeetempels, bergtempels, tempels om iets te gedenken, bijv. vogelnestjestempel, duizenden tempels
- God & partner komen op bezoek; 1 – 7 dagen entertainment voor hen met eten, drinken, muziek, theater waaronder wayang

Schrijn met god en godin op weg

WIE IS DE SPELER?

- Naam voor speler is ‘dalang’
- Hij is een priester, maar een bijzondere; hij vertolkt verhalen via poppen; hij wordt ingewijd door hogere priester als dalang
- Hij maakt een wijwater na afloop van voorstelling
- Andere priesters (die huis inwijden, dodenritueel houden, etc.) maken ook een wijwater, maar dat is ‘hoger’ van rang
- Dalang’s wijwater voor verlossing bij ‘gewelddadige dood’ en geboorte in ‘slechte week’ is onontbeerlijk

WIJWATER MAKEN NA AFLOOP VAN DE VOORSTELLING

- belangrijkste van een wayang voorstelling is het wijwater dat speler maakt bij ceremonies voor mensen en doden
- Wijwater gebruikt om over ‘slachtoffer’ te sprenkelen
- Mensen geboren in de verkeerde week (wuku wayang) alleen door voorstelling met wijwater te ‘verlossen’.
- Mensen die gewelddadige dood zijn gestorven (ongeluk, enge ziekte/opname in ziekenhuis, dood in kraambed, kunnen ook alleen verlost worden met voorstelling en wijwater.
- Wanneer iemand geen geld heeft voor voorstelling, kan hij ook alleen het wijwater laten maken

WELKE STUKKEN GESPEELD?

- Gebaseerd op de Hindoe Epen Mahabharata en Ramayana
- Episode gekozen die aansluit bij aard van de ceremonie
- Bij huwelijk: iets over Epische helden die trouwen
- Bij tandenvijlen: iets over pijn
- Bij dodenritueel: iets over Epische held die gestorven ouders verlost uit hel
- Bij demonen ritueel: iets over demonen die goden aanvallen
- Bij tempelfeest: iets over goden

NIEUW REPERTOIRE

- Dalangs die voor toeristen of op festivals, buiten kader van ceremonie spelen, maken vaak nieuwe verhalen
- Wayang dyno(saurus)
- Wayang dierverhalen (Tantri)
- Wayang familie/vorstengenealogie (Babad)
- Na afloop wordt er natuurlijk geen wijwater gemaakt

STRUCTUUR VOORSTELLING

- Altijd zelfde, onafhankelijk van verhaal
- Scenes: audiëntie, op reis, liefdes scene, gevecht
- Verhaalstructuur: audiëntie minister bij koning; koning is bedroefd; waarom? Er is een probleem: aanval vijand, of kidnap prinses, of bijzonder object zoeken voor ritueel. Hoe oplossen? Bespreking. Op reis naar andere streek/land om vijand, prinses of object op te sporen via bos. In bos zijn wilde dieren, demonen en spoken. Kleine gevechten. Grote gevechten als vijand, prinses, object nabij is. Eerst tussen lageren. Zodra die dood zijn, weet men wie overwint. Zelden gevecht tussen hoogste figuren. Publiek loopt weg, want spanning is eruit. Einde verhaal. Dalang gaat wijwater maken en geeft dat aan of sprenkelt het over opdrachtgever.

POPPEN

- Poppen stellen goden, koningen, prinsen/essen, ministers, dienaren/essen, geestelijken en bijfiguren voor
- Herkenbaar aan uiterlijk: koning met kroon, prins met kuif op voor- en achterhoofd, prinses met lang haar, Indiase kleding en sieraden; dienaren: dik, weinig kleding, geen sieraden of bloemen in oor/haar
- Karakter van figuren te zien aan: mond, fijne of uitstekende tanden, slag tanden, amandelvormige ogen of bolle ogen, weinig of veel lichaamshaar, benen dicht bij elkaar of wijd uiteen
- Stem: verfijnde piepstem, of rauwe donderstem

OFFERS - BANTEN

- Opdrachtgever moet zorgen voor de offers: voor openen kist, maken wijwater, voor de muziekinstrumenten, dalang, etc. Duur...
- Hoe groter en gecompliceerder ritueel (bijv. reinigen bij gewelddadige dood, of geboorte in verkeerde week) hoe duurder de offers
- Offers bestaan uit etenswaar voor goden/kosmos/demonen opgediend in gevlochten bakjes van palmblad, bloemen, vruchten, drank/sterke drank

MUZIEK

- Dalang kan niet zonder muziek spelen
- Bij verhalen uit het Mahabharata bestaat begeleiding uit 2 of 4 metallofonen met 10 bladen boven klankkast van bamboe: de gendèr wayang
- Bij verhalen uit het Ramayana kan een orkestje spelen (duurder, dus niet zo vaak) bestaande uit 4 gender, grote en kleine gongs, trom.
- Bij ‘moderne’ stukken kan groter orkest spelen (heel duur)
- Dalang geeft tempo, wisselingen, stoppen aan via houten hamertje dat hij tussen zijn rechter grote en wijs teen houdt
- Hij tikt/roffelt tegen poppen kist, die links van hem staat

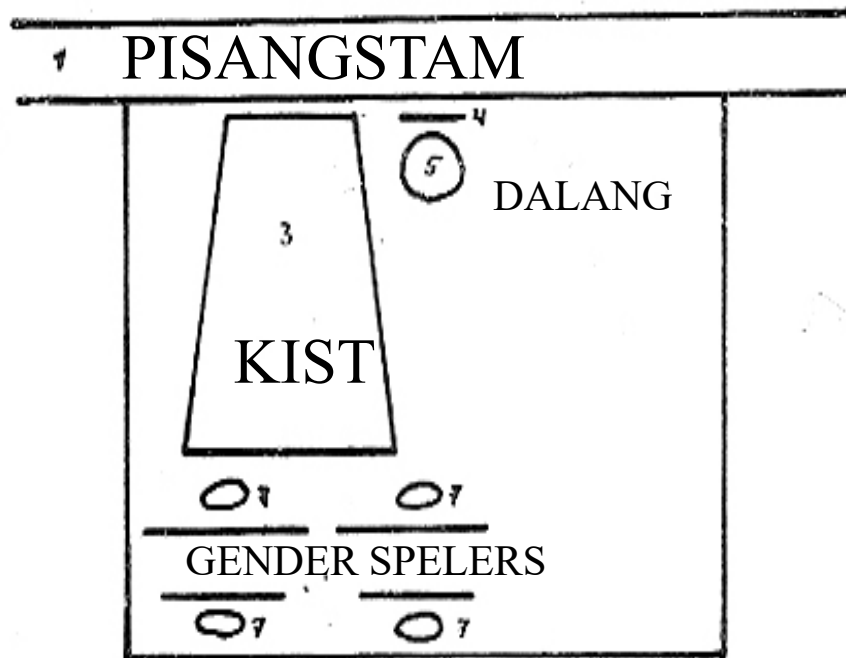
Groot orkest, opvoering in Nederland

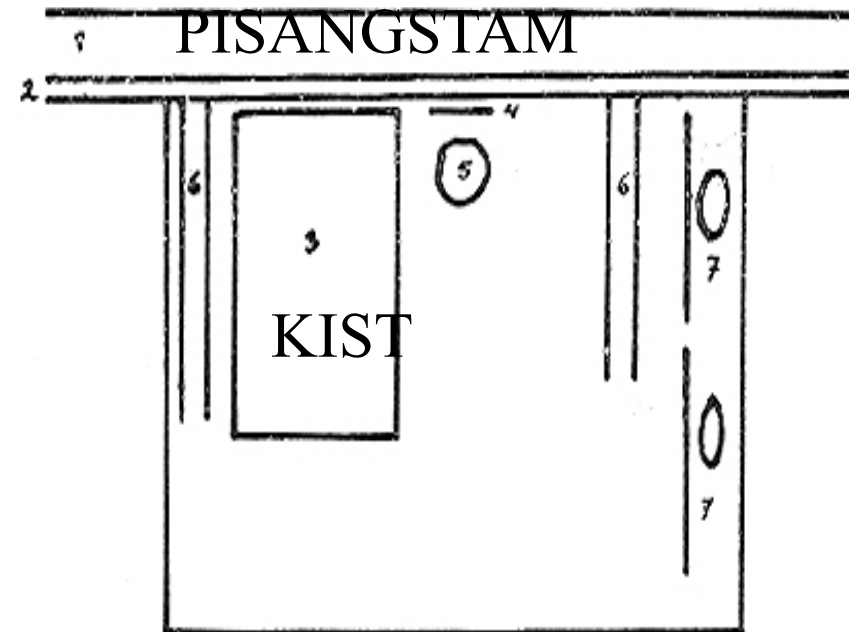
Groot orkest, Nederland

OPSTELLING

Opstelling Zuid Bali

Opstelling Noord Bali

ACHTER DALANG KAN HELPER ZITTEN OM POPPEN AAN TE GEVEN

TALEN

- Poppen die helden uit de Epen voorstellen spreken een andere taal: Oud Javaans
- Gewone kijker verstaat geen Oud Javaans
- Poppen van hoge stand hebben 2 dienaren, een dikke en een dunne hun woorden vertalen in het Balinees
- Dienaar spreekt Hoog Balinees tot ‘baas’, en Laag Balinees tot zijn makker
- Dienaren resumeren onderling wat er gezegd is en geven commentaar
- Dienaren relateren dilemma's, problemen behandeld in het stuk aan het heden
- Dienaren kunnen (meestal verboden) commentaar op politiek geven

POPPEN VERDEELD IN PARTIJEN

- Rechter partij, vanuit de dalang gezien, dus links voor de kijker, is de goede partij
- Alle poppen die bij goede partij horen komen op van rechts en gaan af via links
- Linker partij is de slechte partij
- Alle poppen die bij de slechte partij horen komen op van links en gaan af van rechts
- Kijker weet dus precies wie ‘goed’ en wie ‘fout’ is zelfs als hij verhaal niet kent of verstaat
- Kijker herkent ook ‘stand’ van poppen: koning, dienaar, zelfs als hij namen niet weet

ICONOGRAFIE POPPEN

HEILIGE BOOM KEKAYONAN/BABAT

GOD SIWA

ZUID BALI

NOORD BALI

GOD SIWA BOOS, PAMURTIAN

Alleen in Zuid Bali

Essentie van al het goddelijke: Cintya

Alleen in Zuid Bali

KONINGEN

Duryodana (l), Kresna (r)

PRINSEN

BHIMA

DIENAREN GOEDE PARTIJ

Twalen, Zuid en Noord Bali

Mredah en Wana, Zuid en Noord Bali

DIENAREN SLECHTE PARTIJ

Delem, Zuid en Noord Bali

Sangut, Zuid en Noord Bali

DIENARES VAN PRINSES
KAN GOED DANSEN
DIENAAR WORDT ALTIJD
VERLIEFD OP HAAR

POPPEN MAKEN

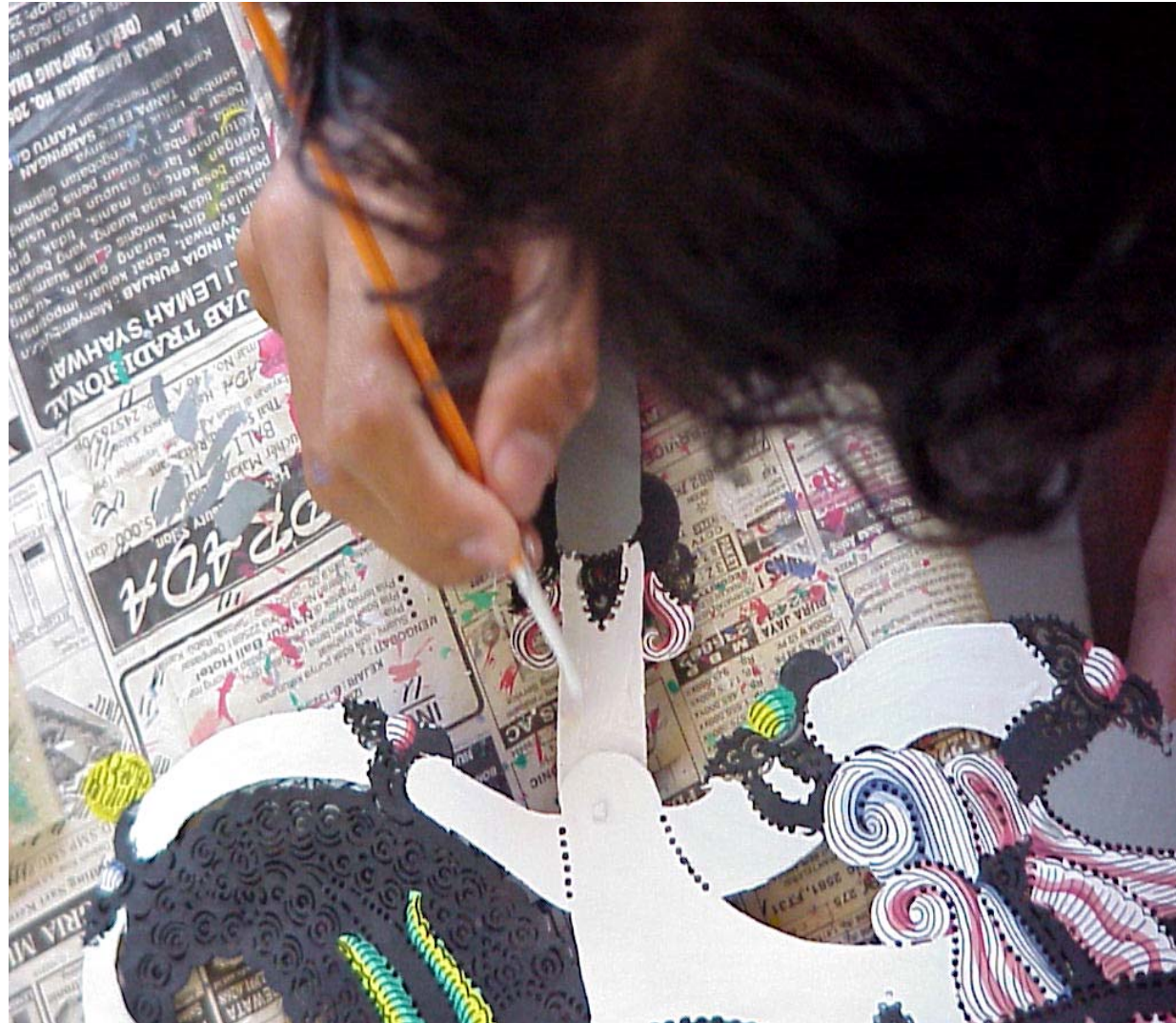
POP MAKEN: LEER, BEITELTJES

HAMER, BEITELTJES

VERVEN

DROGEN

KLAAR,
ALLEEN
NOG DE
STOKJES

WAYANG DINO

DE VOORSTELLING

ONDERDELEN EN DUUR

- Lamp aansteken, meditatie, 20 min
- Poppen uit kist en rangschikken, 30 – 40 min
- Boom pakken, wereld scheppen, 10 min
- Audiënties bij goede en slechte partij, 1 uur
- Op reis, 15 min
- Gevechten afgewisseld met besprekingen, 1 uur
- Wijwater maken 20-30 min

KIST BRENGEN BIJ OPDRACHTGEVER

SCHERM MONTEREN

Scherf en lamp aanraken voor begin Dalang Made's 1e voorstelling

Spreuk voor lamp

Lamp aansteken

Eerbetoon aan vuur en lamp

Eerst meditatie bij boom; hiermee dan wegegen =
scheppen van de wereld van de wayangpoppen

Poppen rangschikken: links demonen,
rechts goden, boom in midden

Conversatie vorst slechte partij en
god, dienaar Delem vertaalt

Koning slechte partij draagt prins op te vechten, wapens
worden gepakt; dienaar vertaalt

Aap Hanoman geeft advies aan
goede partij

gevechten

Dienaren goede partij bespreken
gebeurde onder elkaar

Slot: dienaren goede partij tegen boom

Wijwater maken: boom, dienaar
Twalen, god Siwa en andere figuur
gebruikt om wijwater te maken;
stokje pop in vuur, olie en dan in pot
met water gedoopt

Dalang Mas: Twalen, Siwa, Boom

Dalang Geria: stok pop in vuur

Dalang Ida Bagus Gede: stok pop in pot

Dalang Tawi: wijwater aan man in
verkeerde week geboren

Wijwater opvangen in handpalmen

Dalang Mas: wijwater voor kinderen
in verkeerde week geboren